

ÚJPEST
1840

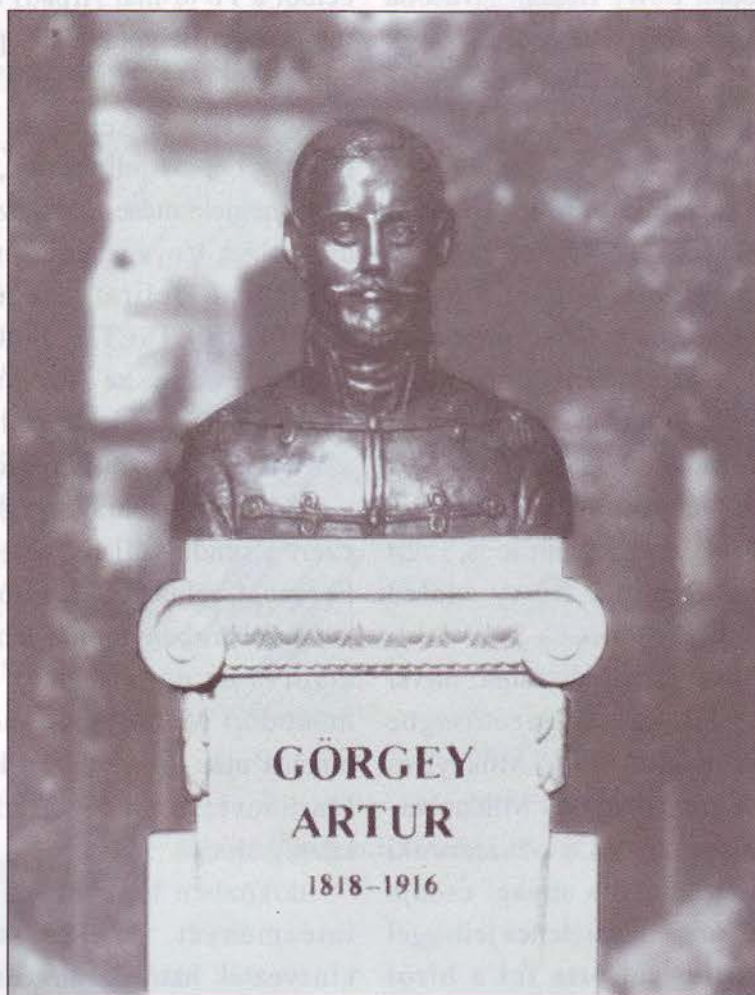

Újpesti Helytörténeti Értesítő

1998. november

V. évfolyam 6. szám

AZ 1848-AS FORRADALOM EMLÉKEZETE

Gömbös László szobrászművész alkotása

(Fotó: Wagner Attila)

*Fejes Antal:**

Újpest közigazgatásának története 1840-1910 között

A község 1840-ben kiadott alapítólevelének záradéka kötelezte a megtelepedőket arra, hogy „az Uraság által minden hit, vallás és nemzet különbsége nélkül előterjesztett, házzal bíró három lakos közül választani: 1-ör Egy bírót, 2-or Egy pénztárnokot, ki egyszersmind tanácsbéli hivatalt visel és 3-or Három Tanácsbelit.”

A fenti rendelkezés értelmében az uradalmi ispán összehívta az évi árendadíjat fizető telepeseket, hogy 1840. április 5-én létrehozzák a „gyarmat” első községi szervezetét. A gróf ajánlására a megyeri ispán Löwy Izsákot javasolta bírónak, kinek jelölését az egybegyűlte nagy szótöbbséggel támogatták. Ugyanakkor Neuschloss Bernátot pénztárnokká és esküdtté, Holló Mihályt pedig jegyzővé választották.

Az Alapítólevél záradékában kijelölt öt tanácsnoki helyből csak egyet töltöttek be, és a település vezetése „megfontolván azt, hogy a község a bírák fizetésével még most tetemesen elerőtleníttetnék, ez évre fizetés nélkül szolgálatjokat ajánlották, mely dicséretes ajánlat a község lakosaitól köszönettel fogadtatott.”

Szintén az anyagiak hiányára vezethető vissza az, hogy elmaradt a községháza felépítése is, ezért a községi tanács első üléseit a Löwy család otthonában tartották.

1841-ben már bővült a tanács létszáma, mivel tanácsbeliként Farkas István is a vezetőségbe került. Az időközben lemondott Holló Mihályt és Neuschloss Bernátot Verny Mihály és Mildemberger Márton követte a jegyzői és a pénztárnoki helyeken, majd posztjáról súlyos anyagi csődje miatt távozott Löwy Izsákot — ideiglenes jelleggel — Mildemberger Márton váltotta fel a bírói székben. Bírónak az 1842-es közgyűlésen Farkas Istvánt választották meg, aki egészen 1845-ig

töltötte be ezt a tiszteletet.

1845-től Farkas nem vállalta tovább a bíróságot, ezért utódjául a január 9-i tisztújításon Markovics Jánost jelölték ki, kinevezésének ideiglenességét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Farkas Istvánt sikerült meggyőzni arról, hogy térjen vissza hivatalába.

Ugyancsak az 1845-ös év eseménye volt az, hogy a „gyarmat” közgyűlése határozatot hozott arról, hogy a megnövekedett létszámú községi előljáróság végre méltó elhelyezést nyerjen. E célból a Fő (a mai Árpád) úton egy telket vásároltak, melyen felépítették Újpest első községházáját, ami egészen 1865-ig ezen a helyen működött.

Egy 1845-ös keltezésű ügyiraton bukkant fel először Újpest jelképeként, a horgonynak az első képi megjelenítése a kisközség pecsétjén, melynek ábrázolása lényegében azonos volt a maival, és a következő felirat szegélyezte: „ÚJ PESTI KÖZSÉG PETSÉTJE 1840”. Valószínű, hogy az 1840-es évszám az Alapítólevél kiadásának évére utal, mivel feltételezhető, hogy a pecsét készítése az 1843 és 45 közötti évekre esett.

1847 őszén Farkas végleg elhagyta Újpestet, ezért a rendkívüli tisztújító közgyűlésen Káplán Ferencet választották bírónak, aki azonban 1848 januárjában benyújtotta lemondását, maga helyett ajánlva az egyszer már rövid ideig bíróként működött Markovics Jánost. A szabadságharc bukása után, 1849 őszén került a főbírói székbe Martinovics Lukács, aki 1850 végéig vezette a község életét.

Időközben létrehozták a „végrehajtó biztos” intézményét, és 1852-től Seligmann Mórt kinevezték hatósági orvossá, aki e tevékenysége fejében részleges adókedvezményt élvezett. Ebben az évben — megyei utasításra — megbízták

* A szerző az ELTE levéltár-szakos hallgatója, helytörténeti kutató.

317
419.

Újpest Község Elöljáróitól

Tekintetes Főszolgabíró Úr!

Folyó évi Május 19-e Kelt meghagyása folytán van szerencsém hivatalos tisztelettel jelenteni, hogy Újpest Községében a közbátorság és általában a személy vagyon biztonság nagyon kielégítő.

Kelt Újpesten 1849 Május 31-e

Beniczky Antal

Panek Lőrincz
bíró

Egy közigazgatási irat 1849-ből

317/849

Újpest község elöljáróitól

Tekintetes Főszolgabíró Úr!

Folyó évi május 19-e kelt meghagyása folytán van szerencsém hivatalos tisztelettel jelenteni, hogy Újpest községében a közbátorság és általában a személy vagyon biztonság nagyon kielégítő.

Kelt Újpesten 1849 május 31-én

Beniczky Antal jegyző

Panek Lőrincz bíró

Morigia Vincét, Wolfner Lajost és Lörík Mihályt a marhaállomány hetenkénti megvizsgálásával, és az év végi tanácsülésen határozatot hoztak arról, „miszerént a községnek több és nagyszerű ügyei lennének elintézendők, s arra nézve hites ügyvéd szükségeltetnék... Végeztetett: tekintve a község t.c. Kecskés Edward hites ügyvédnek, mint káposztásmegyeri közbirtokosnak hely és viszonybéli ösmeretét, őt a község ügyviselőjévé ezennel elválasztá.” 1853-ban a járási közigazgatási főszolgabíró szállásmesternek nevezte ki Balázs Sándort, akinek a feladata a cs. kir. hadsereg katonáinak beszállásolása lett Újpest házaiba.

Az 1860-as évek közepén a már 4000-es lélekszámot is meghaladó község előljárósága joggal igényelte egy nagyobb, működőképesebb közigazgatási szervezet létrehozását. Elsőként még 1865-ben egy új községházat építettek, amely hat hivatali helyiségeivel és az alagsori fogdával már egy kisebb város igényeit is kielégíthette. Következő lépésként a község feliratot intézett a váci járás főszolgabírájához az ügyben, hogy az 1848. évi XXIII. törvénycikk értelmében az újpesti községi tanács esküdteinek számát 13-ról 24-re emelhesse, és a község vagyoni helyzetének megfelelően a legnagyobb adózókat ugyanazok a választói jogok illessék meg, mint a kisvárosok lakóit.

Kiss Miklós megyei főszolgabíró méltányolta a kérvényt, és elrendelte, hogy 1868. január 25-én tisztújító közgyűlést tartsanak, amely „...a nagy számban egybegyűlt választók jelenlétében a legszebb rendben végrehajtatván, a majdnem kivétel nélkül egyhangúlag megválasztott községi előljárók a hivatalos esküt azonnal le is tették.”

Az új előljáróság eskütételével Újpest község nagyközséggé alakult át 1868 januárjában. A nagyközség első bírójául elsőprő többséggel Panek Lőrincek választották meg.

A nagyközség várossá — igaz akkor még csak mezővárossá — nyilvánításának terve elsőként 1873-ban fogalmazódott meg, mivel addigra a vezetőség teendői olyannyira megsaporodtak, hogy azok elvégzésére csak a városi szervezet lett volna megfelelő. A kérdés ugyan hamar lekerült a napirendről, de a gondok részleges orvoslását úgy

próbálták megoldani, hogy szabályozták a félfogadási időket. Ennek ellenére pl. az 1873-ban beadott 7700 ügyből csak 6970-et intéztek el időre, és a következő 1874-es évre 730 ügy áthúzódott „hátralékként”.

Talán éppen ez a lassú ügymenet vezetett el oda, hogy 1874. március 7-én kitört a későbbiekben „újpesti lázadás”-ként emlegetett eseménysorozat. Történt ugyanis, hogy Imre Mihály hentesmestert adóelmaradása miatt felkereste a községi adóvégrehajtó, aki lefoglalta Imre bútorait, pedig az a tartozás felét már készpénzben kifizette. A hentesmester ellenszegült, mire a végrehajtó a pandúrokkal elfogatta, és Weltz Károly bíró elé vitette, aki Imre Mihályt hatóság elleni erőszak vádjával egy órai elzárásra ítélte.

A büntetés idejének letelte után a szolgálatos pandúr lement a fogdába, ahol Imrét a saját nadrágszíjára felakasztva találta. A dr. Seligmann által vezetett hivatalos halottszemle lezajlása után a tetemet elszállították a halottasházba. Újpesten azonban futótűzként terjedt el a híre annak, hogy Imre Mihályt a pandúrok verték agyon, és tettük leplezéseként akasztották fel az ablakrácsra. Az amúgy is paprikás hangulatot tovább szította a Neues Pester Journal c. lap, amely a hivatalos állásponttal szemben nyíltan hangoztatta a gyilkosság tényét.

Március 8-án, Imre Mihály temetése napján már valóságos lincshangulat uralkodott Újpesten. A temetésre igyekvő tömeg beverte a községháza ablakait, de ekkor ennél komolyabb összetűzés nem történt. Annál inkább a temetés után, amikor a felbőszített tömeg lerohanta a községházát. Az ott tartózkodók a szomszédos házak udvarain át menekültek, és Forster csendbiztos a Rákospalota-Újpest vasútállomás táviróján keresztül katonai segítséget kért az alispántól. Az előljáróság alkalmazottai sikeresen elrejtőztek, nem úgy, mint az a két pandúr, akiket a községháza épületébe szorítottak be, és életüket csak a rohamléptekkel megérkező katonaságnak köszönheték, de egyikük így is elvesztette a fél szeme világát.

Az „újpesti lázadás” elfojtása után egyre erősödtek azok a hangok, amelyek Weltz bíró távozását

követelték. A hivatalos körök hozzá nem értéssel és tapintatlansággal vádolták, míg az újpesti közvélemény a bíró zálogosi foglalkozását nem tartotta összeegyeztethetőnek közeleti pozíciójával.

Az elégedetlenség növekedése arra készítette Weltzet, hogy 1874. július 27-én a következő választásig átadja bírói székét Horváth Ferencnek, akit ebben a státusában az 1876-os választás után is megtartottak egészen 1881-ben bekövetkezett haláláig.

1886-ban felmerült Újpestnek a fővároshoz való csatolásának terve, de ezt mind a főváros, mind a vármegye, mind a helyi képviselőtestület kereken elutasította.

Az újpesti közigazgatás történetében a gyökeres változások 1889-ben kezdődtek, amikor bírónak választották a pannonthalmi főapátság korábbi főerdészét, Tanos Pált. Az új bíró nagy energiával látott hozzá a közigazgatás átszervezéséhez, aminek egyik sarkalatos pontja volt az oda nem illő személyek eltávolítása. Természetesen ez az érintetteknek egyáltalán nem tetszett, és Boskovitz Lajos vezetésével egy 11 pontból álló „vádiratot” küldtek fel a vármegyének, ami Tanos „bűneit” részletezte.

A hosszas áskálódás megtette a magáét: 1891-ben megbuktatták a választáson; de 1892-ben ismét ő lett Újpest bírája. 1896-ban megvált hivatalától, és a frissen létrehozott anyakönyvi hivatal vezetését vette át.

1896-ban megalakult a közjegyzőség dr. Plihál Viktor közjegyzővel az élen, majd 1899-ben az alispán leiratban tudatta a községgel az újpesti járásbíróság felállítását, amely 1900. január 1-jén kezdte meg tevékenységét.

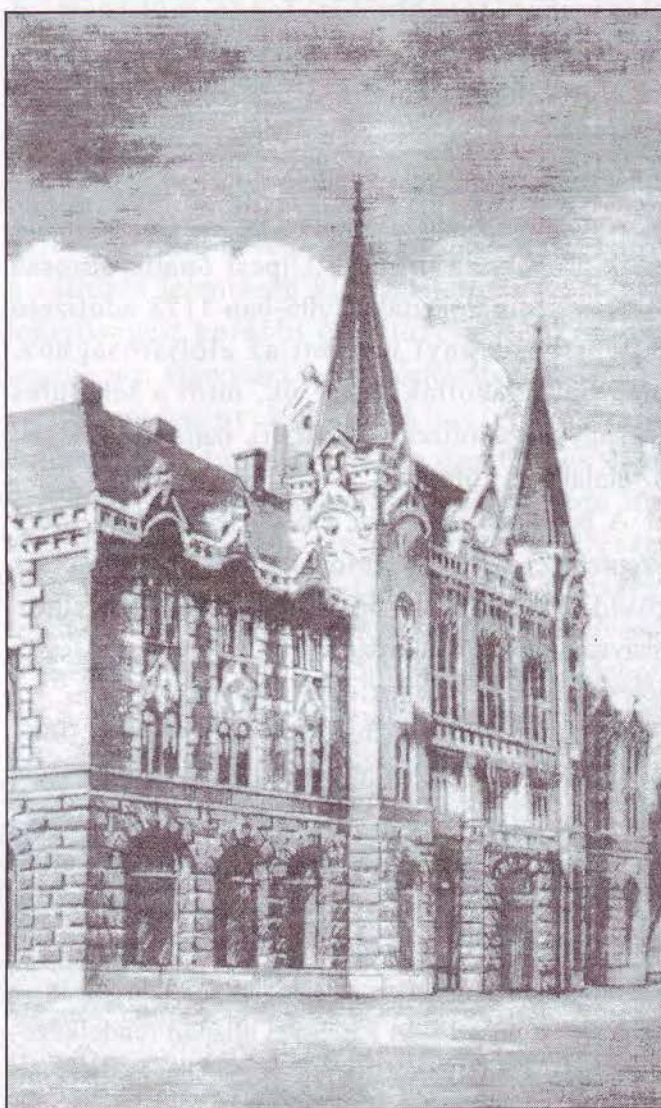
Az 1874-es lázadás során szinte földig rombolt községházát rövid idő alatt újjáépítették, de a épület az 1890-es évek végén közel 30.000-es lakosságú Újpest számára immár szűknek bizonyult. A felmerülő problémák orvoslására három megoldási javaslat született, úgymint: a.) a régi épület további bővítése, b.) a régi épület helyén új községháza építése, és c.) új helyen nagyobb, reprezentatívabb községháza emelése.

Végül, hosszú viták után a harmadik változat

győzedelmeskedett, és a nagyközség gr. Károlyi Sándortól megkapta az építkezéshez szükséges telket az István út és az István tér közötti területen.

Az 1898-ban meghirdetett pályázatra 65 pályamű érkezett, melyek közül Böhm Henrik és Hegedüs Ármin „Évszázados múlt után” c. pályamunkája lett a győztes. A két sikeres építész keze munkáját dicsérte később Újpesten a Szülőotthon és a Vágóhid főépülete, valamint Budapesten a Gellért Szálló és Gyógyfürdő felépítése.

Az új községháza kivitelezését — melyet már

előrelátóan Városházának nevezték — Schreiber Gyula építőmester irányította, aki vállalta, hogy 14 hónap alatt befejezi az építkezést. A munkálatokat 1899 nyarán kezdték, és az épület ünnepélyes átadását 1900. augusztus 26-án tartották.

Az eklektikus stílusú Városháza hatalmas

méretével és dús díszítésével a helyi polgárság és iparos réteg erejét és gazdagságát volt hivatva demonstrálni. A Városháza azonban nem csak stílusában, hanem — kezdetben — feladatkörében is igencsak eklektikus volt, mivel alagsorában a hagyományoknak megfelelően fogda volt, földszintjén egészen 1920-ig üzletek működtek, sőt 1905-ig az újpesti tűzoltóság is itt állomásozott.

1901-től 1908-ig szintén a Városháza épületében dolgozott a járásbíróság, ami csak a ma is álló épület elkészülte után költözött ki. Ezután a Városháza beosztása a következőképp alakult: az alagsorban továbbra is fogda működött, a földszinten volt a telekkönyv-hivatal, és az első emeleten helyezkedtek el az irodák és a 160 személyes Díszterem, amely már elkészülte óta tanácssteremként funkcionált.

A századforduló körüli években egyre erősödtek azok a hangok, amelyek Újpest önálló várossá válását szorgalmazták. 1906-ban 1173 adófizető polgár beadványt intézett az előjárósághoz, melyben igazolták, hogy ők, mint a település legnagyobb adófizetői (virilisei), hajlandók viselni az átalakulás költségeit.

A beadvány hatására a képviselőtestület 1906. szeptember 19-én ismét foglalkozott a kérdéssel, és rövid vita után elfogadta a javaslatot. Ezután szavazással meghatározták az új városi tisztségek létesítését, és azok megfelelő díjazását is.

Pest megye rendes bizottsági közgyűlése 1906. november 27-én jóváhagyta Újpest kérelmét, és felterjesztette azt gr. Andrássy Gyula belügy-miniszterhez, aki mintegy fél év halogatás után, 1907. május 29-én az 1886. évi XXII. törvénycikk 150. és 151. szakaszai alapján engedélyezte a nagyközség rendezett tanácsú várossá való alakulását.

1907. június 18-án a megyei alispán rendelkezésére megkezdtek a virilis-jegyzék összeállítását, amelyet a felterjesztés után az alispán augusztus 8-án jóváhagyott. Eközben elkészült a választásra jogosultak névjegyzéke is, amit július 6. és 10. között közszemlére tettek ki a városházán.

Az 1886. évi XXII. törvénycikk 32. §-a alapján a város képviselőinek számát 200 főben állapították meg, akik közül százan virilis jogon, további

százan pedig választás útján kerültek be a testületbe. A képviselőtestület megválasztása 1907. augusztus 12-én zajlott.

Mindezen hivatalos procedúrák után, 1907. augusztus 14-ére a Pest megyei alispán összehívta Újpest város alakuló közgyűlését, melyen a nagyközség utolsó bíróját, dr. Ugró Gyulát megválasztották a város első polgármesterének. Ugyanakkor megalkották a város hivatalos címerét és pecsétjét is. A törzskönyvi bizottság a város címerét a következő formában határozta meg: álló, csücskös talpú pajzs vörös mezővel, a vörös mezőben lebegő arany kétágú horgonnyal, s azon egy láncszemmel. A pajzs tetején ötágú, szintén arany színű korona. A város új pecsétjére is ez a címer került, aminek körirata a következőképpen hangzott: „Pest Pilis Solt Kiskun vármegye Újpest r.t. város 1907”.

Az ú. n. „szervezési szabályrendeletben” előírt állandó szakbizottságokat 1907. augusztus 26-án szervezték meg. Ekkor hozták létre a jogügyi, a pénzügyi, a gazdasági, az építési és szabályozási, a közegészségügyi, az iparos tanonciskolai, a tűzrendészeti és az óvoda-felügyeleti bizottságokat. Egyúttal szabályozták a köztisztviselők fizetését is, akiknek számát a szabályrendelet 77 főben határozta meg.

1909-ben a feladatok gyarapodása miatt a közigazgatás területén nagyobb átalakítást hajtottak végre, és a négy tanácsú ügyosztályt (a közigazgatási, a gazdasági, az adó- és pénzügyi, a főjegyzői) kiegészítették az újonnan szervezett elnöki ügyosztállyal. Ezenkívül létrehozták a számvevőseget, az árvaszéket, a városi tisztiorvosi hivatalt, a főügyészséget, és a városi tanács közvetlen alárendeltségébe utalták a városi pénztárt, az iktatóhivatalt, a kiadóhivatalt és a városgazdát. Az átszervezés hatására a köztisztviselői kar száma 130-ra emelkedett, ami maga után vonta az ügyforgalom növekedését is.

Kőrös András:*

Az Újpesti Közművelődési Kör újabb története

Újpest kulturális életének története egyidős a település történetével. Az ország fővárosa, a kultúra központja mellett meghúzódó kis község, majd város, végül a főváros külső kerülete természetesen nem dicsekedhet országos jelentőségű kulturális intézményekkel, színházakkal, szellemi műhelyekkel. Újpest művelődéstörténetének legfontosabb részét a közművelődés civil szervezetei jelentik. Ezek a többnyire diáktársakból, barátokból, ismerősökből verbuválódott közösségek — amelyek a szellemi-művészeti értékek közkinccsé tételére alakultak —, kezdettől jelen vannak a település történetében. Az újpesti polgárok önművelési igénye — a saját maguk által megteremtett közösségi keretek között — végigkíséri az elmúlt százhusz évet.

I. Előzmények

A múlt század közepén a sorra alakuló felekezeti és községi iskolák működése termékeny talajt biztosított az önképzést és a művelődést szolgáló közösségek létrehozására. Nem véletlen — ma bármilyen hihetetlennek tűnik is —, hogy az első közművelődési kört 12-15 éves diákok alapították. Az 1877. július 29-én megalakult Újpesti Önképzőkör — amely kezdetben egy magánlakásban, majd egy iskolai tanteremben működött — elsősorban a diákok saját irodalmi műveinek előadására, megvitatására és bírálatára adott lehetőséget. Később az önképzőkör hét pontból álló szabályzatot alkotott és három tudományos (nyelvészeti-történelmi, természet-tudományi, kereskedelmi) szakosztályra oszlott. Az

önképzés mellett lényeges tevékenysége volt a diákok segélyezése, amelyre a három-négyhavonta rendezett sikeres színelőadások bevételeiből nyílt lehetőség. Érdemes megemlíteni, hogy az önképzőkör egyre gyarapodó könyvtárat is fenntartott. Idővel az önképzőkör felnőtt tagjai barátaikkal Társalgó Kör néven új egyesületet alapítottak, 1887 szeptemberében azonban a két testvér egyesület Ugró Gyulának, Újpest későbbi polgármesterének javaslatára (aki maga is az önképzőkör alapító tagja volt) Újpesti Közművelődési Kör néven együtt működött tovább. Ez a változás jelentősen kiszélesítette a szervezet lehetőségeit korábbi célkitűzései (önképzés, segélyezés, könyvtár) megvalósításában, másrészt ennek eredményeként a tekintélye is egyre emelkedett. Már nemcsak az önművelés és a kultúra terjesztése, hanem a község szellemi sőt gazdasági ügyei is szerepeltek az ülések napirendjén, mint Ugró Gyula írja: „a község rohamos fejlődésének minden fontosabb ügye a körben döntetett el.” A Kör 1897-től Társadalmi lapok címmel folyóiratot adott ki, majd tagjai áldozatvállalásával, adományok és kölcsönök révén 1899-re felépíttette önálló otthonát a mai Árpád út 66. szám alatt. (Napjainkban ismét ez az épület az újpesti polgárcentrum.) A Kör századunk első felében aktívan vett részt Újpest szellemi és közéletében, így — az irodalom szolgálata és a szegény tanulók állandó segélyezése mellett — a gimnázium alapításában, műtárak szervezésében. Az új otthon lehetőséget teremtett a szórakozásra is: hetenként társas összejöveteleknek, táncestélyeknek adott helyet. Nem maradtak el

* A szerző bíró, az Újpesti Értelmiségi Klub és az Újpesti Városvédő Egyesület alapító tagja, az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kurátora. A most közölt tanulmány az 1988. december 2-án Újpesti Értelmiségi Klub néven alakult baráti társaság 10 éves történetét dolgozza fel (annak előzményeivel), amely 1996-ban vette fel az Újpesti Közművelődési Kör nevet.

természetesen a tudományos és közérdekű előadások sem, amelyek továbbra is a kör legnépszerűbb rendezvényei közé tartoztak. Ezt a virágzó korszakot csak átmenetileg szakította meg az első világháború és a Tanácsköztársaság időszaka, így 1927-ben még bizakodóan ünnepelhette ötvenéves fennállásának évfordulóját. 1940-ben azonban — a második zsidótörvény árnyékában — erőszakkal oszlatták fel annak az újpesti polgárságnak az egyesületét, amelynek túlnyomó többsége mindig a vallási, világnézeti türelmet hirdette.

II. Kísérletek

A második világháború, a nyilas uralom majd a Rákosi-féle kommunista diktatúra idején szó sem lehetett Újpesten semmiféle alulról szerveződő, civil kulturális közösség létrehozásáról. Az 1956-os forradalmat követő megtorlás dermedt évei után azonban néhány tette kész diákban — akik a Könyves Kálmán Gimnázium harmadik-negyedik osztályosaiként éltek át a forradalmi eseményeket — ismét fölvetődött a szellemi közösségteremtés gondolata. Az értelmiségi lét meghatározó eleme a komoly, érvelő beszélgetés. A beszéd igénye a lassan konszolidálódó rendszerben, az 1960-as évek elején ismét összehozta az akkor frissen diplomázott egykori gimnazista társakat.

Abban az időben társasági összejövetelek szervezése természetesen nem történhetett hivatalos (párt) jóváhagyás nélkül. 1962 őszén — az 1957-ben együtt érettségiző — Sipos Lajos és Somos András felkeresték az akkori kerületi párttitkárt (aki később a Magyar-szovjet Baráti Társaság elnöke volt), és bejelentették, hogy többedmagukkal értelmiségi klubot szeretnének szervezni. „Értelmiségi klubot munkáskerületben?” — háborodott fel a munkás önképzés történetében valószínűleg kevésbé jártas hölgy, ám nem mondott kategorikusan nemet a gondolatra, és a későbbiekben is megtűrte a klub létezését. A Hazafias Népfront IV. kerületi Bizottságának akkori elnöke, Lenkei László viszont kifejezetten támogatta az ötletet, és így alakult meg a Fiatal

Értelmiségiek Klubja mint szellemi közösség a Hazafias Népfront égisze alatt. Működési helye az abban az időben Ságvári Endréről elnevezett — és a már említett —, Árpád út 66. szám alatti művelődési házban volt. Ennek vezetője, Nagy Attila szintén pártfogolta a megalakulást.

A Klub rendezvényeit be kellett építeni a művelődési ház munkatervébe, amelyet a kerületi pártbizottság propaganda és művelődésügyi osztálya — az aktuális pártkongresszus irányelveinek megfelelően — engedélyezett. Ez a feladat a Ságvári Endre Művelődési Ház művészeti előadójára, Sedivi Lilla klubtagra hárult, aki a kerületi tanács népművelési osztályán is dolgozott. Az osztály vezetője, Czár Lajos felügyelte a kerület kulturális rendezvényeit, az ő jóváhagyása nélkül nem valósulhatott volna meg semmilyen program.

A Fiatal Értelmiségiek Klubjához a volt Könyves Kálmános diákok mellett egyre többen csatlakoztak: pedagógusok, orvosok, jogászok, frissen diplomázott vagy még diploma előtt álló fiatalok. A Klub nem volt zárt: tagjai hívták barátait, ismerőseiket (nemcsak Újpestről, hanem a főváros más kerületeiből is), akik közül sokan állandó résztvevői lettek a találkozásoknak. Így gyűlt össze kb. 70-80 fő, akik közül legalább ötvenen mindig jelen voltak az esteken. A Klub kéthetente, szerdán tartotta összejöveteleit, amelyekre változatos programokat szerveztek: neves előadókat hívtak meg, vagy maguk készültek fel előadásra és vitára egy-egy témában, máskor egymás között beszélgettek, szórakoztak. Az egykori klubtagok visszaemlékezései szerint az 1960-as években nevezetesebb előadók voltak: Féja Géza író, szociológus, aki művészetpszichológiáról, Gyertyánffy Ervin filmesztéta, aki a film második világháború utáni európai történetéről, Radnai Béla pszichológus, aki a „kifáradás” pszichológiájáról, Fekete Gyula író, aki az író személyiségéről és a társadalommal fennálló kapcsolatáról tartott előadást. A Klub vendége volt Jancsó Miklós és Gál István is. De az emlékezetes estek közé tartozott a Kovács András filmrendezővel folytatott beszélgetés „Falak” c. filmjének bemutatása után, továbbá Békés Itala

Devecseri-estje, amelyen az író maga is jelen volt, és ide sorolhatók a Berda-estek, amelyeket nagy vacsorák követtek (E vacsorák étlapjait Szunyoghy András grafikusművész — jelenlegi Körünk vezetőségi tagja — tervezte). Olyan előadók is szóhoz jutottak, akik világnézetük miatt egyébként mellőzöttek voltak, például Fecske András, a Könyves Kálmán Gimnázium tanára a vers-elemzésről és a zenetörténetről beszélt. A Klub tagja volt Bartos Tibor író, műfordító, akit „figyeltek” és ezért hosszú ideig külföldre sem utazhatott. Bartos egyszer Tennessee Williamsről tartott előadást (akkoriban játszották a pesti Madách Színházban a „Vágy villamosá-”t), máskor „Magyar lépték” címmel Magyarország és Nyugat-Európa fejlődését hasonlította össze. Még a kezdeti időkben Somos Andrással az „ártatlanság vélelméről” tartott vitaestet (kényes téma volt ez akkoriban!). De emlékeztetéseket kaptak Nemessányi László jazz-bemutatói, aki előadásait az akkor divatos orsós magnón lejátszott legújabb zenei illusztrációkkal tette élővé. A Klub összefüggéseiben azonban nemcsak előadások, viták kaptak helyet, hanem a szórakozás is: rendszeres asztali foci és kártyacsaták színesítették az együtt töltött időt.

A Klub folyamatos működése komoly szervezőmunkát igényelt. A szervezők közül feltétlenül meg kell említenünk Sedivi Lilla programszervező és — a fenti alapítók és meghatározó személyiségeken túl — Bacskai László, Boga Bálint, Gallai Éva, Himber Sándor és neje, Kalkusz Ágnes, Somos Zsuzsa, Siposné Takács Zsuzsa nevét. Idővel egy fiatalabb generáció is feltűnt a klubtagok sorában: az 1960-as évek második felétől vett részt a rendezvényeken Abos Brúnó, Györy Attila, Hollósi Antal, Lada László, Sipos Áron, Szunyoghy András, Zsolnai Margit és mások. A Klub tudatosan szervezte a fiatalokat: Sedivi Lilla rendszeresen járta az újpesti középiskolákat, toborozta az érdeklődő diákokat, meghívókat küldött részükre. A gimnazisták egy csoportja azelőtt rendre összegyűlt, mintegy kis-klubként az Árpád út 66-tal szemben lévő „Hófehérke” presszóban, ahol egy-egy „Bambi” mellett cseréltek eszmét a világ dolgairól. Többen innen

„pártoltak át” a Klubba. A Klub tevékenysége nemcsak előadók szervezésére terjedt ki, hanem a művelődési házban lévő kiállítóteremben képzőművészeti tárlatok megrendezésére is.

Egy „megtört” értelmiségi klub az 1960-as években nem létezhetett anélkül, hogy valamennyi rezdülését ne figyelték volna. Az előadók személye és a választott — többségükben „kényes” — témák miatt a kerületi állami és pártvezetőkben kísértett a félelem, nehogy a társaság egy újabb „Petőfi-körre” váljék. Amikor a klubtagok az előadóként meghívott egyik vezetőt jól célzott, aktuális politikai kérdésekkel zaklatták, maguk is tartottak attól, hogy a „húzd meg, ereszd meg” politikája szellemében másnap többüket elviszik. Ez nem következett be, de a párt ún. „téglákkal” (beépített emberekkel) gondoskodott arról, hogy a klubban történelekről azonnal, „forró dróton” értesüljön. A Klub persze „csak” annyiban volt ellenzéki, amennyiben a gondolkodás abban a korban ellenzékinak számított.

Az 1970-es évek elejére a Klub alapító tagjai középkorúakká váltak, egzisztenciájuk, családjuk vált elsődlegesen fontossá számukra. Többen elköltöztek Újpestről. Sedivi Lilla utódai nem törődtek annyit az utánpótlás biztosításával sem. A „puha diktatúra” időszakában a közéleti kérdések iránti érdeklődés is lanyhult. Ezért lelkes szervezők, aktív tagok és programok hiányában a Klub elszorvadt.

1979/80-ban újabb kísérletek történtek a klubélet felélesztésére. Somos András Közéleti Klub néven megpróbálta újjászervezni az újpesti értelmiségi esteket, számos fiatal, pályakezdő jogászt, orvost, pedagógust hívott, akik egy-két alkalommal össze is jöttek az addigra már „Ady Endre Művelődési Háznak” nevezett Árpád úti épületben, tartós érdeklődést azonban ez a kezdeményezés nem váltott ki. Jóval nagyobb sikere volt Bartos Tibor és Györffy Miklós (később a Magyar Televízió riportere) Irodalmi Kávéházának, amely kb. 3-4 évig működött az 1980-as évek első felében. Újpesten ez az esztelen méretű lakóházszanálások korszaka. A kerületben a valóban elavult, vizes, alapincézetlen munkás-

lakások mellett számos jó karban lévő, értékes családi házat rombolnak le a buldózerek. Lakásépítésre hivatkozva nemcsak a város jelentős részének történelmileg kialakult, sajátos arculatát semmisítik meg, hanem hatalmas sebet vágnak az itteni társadalom szövetébe is, más kerületbe üzve sok olyan embert, akik generációk óta itt éltek. (A „pozitív eredményt”: a szürke, lélekölő panel-monstrumokat ma is megbámulhatjuk). Csoda-e, ha az Irodalmi Kávéház egyik visszatérő témája a lakásprogram és a kisajátítás? (Az Építési és Városfejlesztési Minisztériumból kihívott illetékest Bartos a kérdéseivel igencsak sarokba szorítja). A kerület sorsát firtatja Derkovits György Újpest-kutató valamint Horváth János „Lakásosztás Újpesten” c. előadása. Egyébként a programban — a korábbiaktól eltérően — a közgazdasági témák állnak vezető helyen. Györffy — akkor a Magyar Rádió munkatársa — több olyan emberhez „hozzáfér”, akik abban az időben ellenzékinek vagy független gondolkodónak számítanak. Jár a Kávéházban Magyar Bálint, mint szövetkezet-kutató, Juhász Pál agrárszakértő, Liska Tibor, a nemzetközileg elismert közgazdász professzor és a frissen Magyarországra települt Tamás Gáspár Miklós is. A gazdasági kérdések iránti érdeklődést jelzi a Vincze Mátyással, az 1980-as évek elején országos hetilappá vált Heti Világgazdaság első főszerkesztőjével folytatott beszélgetés. Az Irodalmi Kávéház a Fiatal Értelmiségiek Klubjához hasonlóan nem volt zártkörű, összejövetelein bárki részt vehetett. Egészen pontosan senki nem tudja, hogy néhány év után az érdektelenség vagy a hatalom „diszkrét fojtogatása” miatt szűnt-e meg.

Az 1960-as és az 1980-as éveknek az értelmiségi levegő fenntartására irányuló kísérletei Újpesten mai szempontból azért jelentősek, mert megőrizték az igényt és a példát a hasonló szellemiségű, pártoktól és a mindennapi politikától független civil szervezkedésekre az 1980-as évek végére, amikor az újrászervezés — minden eddiginél nagyobb támogatottsággal és sikerrel — megkezdődhetett. Azok, akik a nehezebb időkben is mertek szippantani a szabad levegőből, ismét színre léphettek.

III. Eredmények

1988-ra a világpolitika alakulása Közép-kelet Európa — és benne Magyarország — sorsát alapvetően megváltoztatta. Megkezdődött a szocialistának nevezett rendszer gyors és látványos összeomlása. Egyre inkább láthatóvá vált, hogy a gazdaság csődje és a vezető „elit” politikai tehetetlensége miatt szétesik a rendíthetetlennek hitt kommunista hatalom. Hazánkban a változások jele volt, hogy a Párton belül a reformerők váltak hangadóvá, majd egyre-másra szerveződtek az eleinte laza köteléket alkotó, majd szövetségekké formálódó ellenzéki csoportosulások. A megújulás szellemi vezetői azok az értelmiségiek voltak, akik a diktatúra éveitől is igyekeztek megőrizni képességüket a független gondolkodásra. A Kádár-rendszer tespedtsége után a gondolkodó értelmiség ismét magára találhatott.

Az új idők kezdetét Újpesten is érezni lehetett. Megnőtt az érdeklődés mind a helyi mind az országos közügyek, események iránt. Barátok, ismerősök találkoztak össze, s kérdezték egymás véleményét egy éppen a rádióban hallott hírről, a parlamentben, a Hősök terén, Lakitelken vagy a Jurta színházban történekekről, egy-egy, a Tiszatájban, a Mozgó Világban megjelent, figyelemre méltó cikkről. Sokan érezték: közösséget kellene teremteni a beszélgetésre, az együttgondolkodásra. Lehetőséget biztosítani, hogy meghallgassuk azok véleményét és elképzeléseit, akiknek szava az országban mértékadó. Létrehozni egy olyan szellemi bázist a kerületben, amely anélkül tud tenni valamit az átalakulás érdekében, hogy valamelyik politikai csoportosulás mellett elkötelezné magát. És — felelevenítve a hagyományokat — újból teret adni az önképzésnek: művészeti, irodalmi esteket szervezni, tudósok, filozófusok gondolatait hallgatni. Részt venni a helyi közösségi értékek őrzésében, megmozdulások szervezésében.

Amikor Sipos Lajos és Somos András 1988 őszén — a negyedszázaddal korábbi fiatalos elszántsággal — fölkeresték a Hazafias Népfront helyi vezetőjét, Mácsik Arankát, azzal, hogy a

HNF „védőszárnya alatt” értelmiségi klubot kívánnak alakítani, kedvező fogadtatásban részesültek. A pártbizottság titkára, Káder Gyula sem ellenezte az ötlet megvalósítását, mindössze azt kérte, hogy az alakulással várják meg az Újpestért Egyesület létrejöttét. (1988-ban Újpesten mindössze három nyilvántartott egyesület létezett: a természetbarátoké, a kisállattenyésztőké valamint a Vöröskereszté. Az Újpestért Egyesületet a letűnően lévő rendszer egyes vezető személyiségei: Pesta László, Hollai Imre szerették volna — polgári szervezetként, elsőnek! — megalakítani. Erre végül — mintegy politikai ellenlépésként az Értelmiségi Klub létrehozására —, 1989 februárjában került sor).

A pártbizottság titkárának kérését azonban a szervezők nem teljesítették, hanem az elvi jóváhagyás birtokában megjelentek Horváth Emilnél, az Ady Endre Művelődési Központ igazgatójánál, aki hajlandó volt az egykori Szabadság moziból átalakított, Tavasz u. 4. szám alatti épületben helyet biztosítani a klub rendezvényeinek, sőt készséggel lehetővé tette, hogy a művelődési központ helyiségeit a Klub kéthetente péntek esténként ingyen használja. Mindezek után megkezdődött a széleskörű szervezőmunka, amelynek eredményeként 1988. december 2-án mintegy kétszáz — lakóhelye, munkahelye vagy rokoni-baráti kapcsolatai folytán Újpestenhez kötődő — ember megalakította az Újpesti Értelmiségi Klubot. Az alakuló estet — amelyről minden résztvevő emléklapot kapott — Fekete János, a IV. kerület utolsó tanácselnöke nyitotta meg, és Cseh Tamás zeneművész valamint Trokán Péter színművész adtak nagysikerű előadást.

Az Újpesti Értelmiségi Klub ezután „teljes gőzzel” megkezdte működését, kéthetente rendszeresen megtartotta összejöveteleit és egyre inkább bekapcsolódott a város közéletébe. 1989. május 12-én közgyűlést tartott, amelyen elfogadta a Klub alapszabályát és megválasztotta a már addig is aktívan tevékenykedő vezetőségi tagokat (Az alapszabályt a közgyűlés 1994 elején módosította). A következő évre láthatóvá vált, hogy egyes helyi

közéleti feladatok olyan mértékben megnövekedtek, amely lehetetlenné teszi azoknak a Klub szokásos keretein belüli megvalósítását. Ezért jött létre 1990-ben Szunyoghy András kezdeményezésére a város- és környezetvédelmi valamint kutatási feladatok ellátására az Újpesti Városvédő Kör, amely szorosan kapcsolódott a Klubhoz, tizenkét fős vezetőségéből valamennyien klubtagok és heten a klub vezetőségi tagjai is voltak. A városvédelmi tevékenység azonban egyre inkább a Klubtól eltérő szervezetet és programot igényelt. Az elképzelések megvalósításához mind több pénzre volt szükség, ami nélkülözhetlenné tette azt, hogy a városvédők munkája rendezett jogi keretek között történjék. Kadlecovits Géza kezdeményezése nyomán ezért 1995. november 11-én 106 alapító taggal létrejött az Újpesti Városvédő Egyesület, amelynek elnöke Kapolyi László, ügyvezető alelnöke Kadlecovits Géza lett. Az Egyesülethez kapcsolódik az Újpesti Helytörténeti Alapítvány, amely kéthavi rendszerességgel — az önkormányzat anyagi támogatásával — kiadja az Újpesti Helytörténeti Értesítő c. lapot.

Az Újpesti Értelmiségi Klub 1996. szeptemberében — egyrészt a hagyományokhoz való kötődésének, másrészt valamennyi társadalmi réteg iránti nyitottságának kifejezésére — nevet változtatott, és azóta Újpesti Közművelődési Kör névvel működik tovább. A Klub illetve a Kör rendezvényeinek túlnyomó többségét 1994 eleje óta ismét az elődök pénzéből felépített Árpád út 66. szám alatti épületben, az Újpesti Polgárcentrum klub- illetve színháztermében tartja, amelyet a kerületi önkormányzat varázsolt újjá eredeti szépségében. Kivételesen egyes nagyobb szabású programokra a Tavasz u. 4. szám alatti épületben kerül sor, hivatalosan ez a Kör székhelye. (A továbbiakban egységesen a Kör elnevezést használjuk azokra az időkre vonatkoztatva is, amikor a társaság neve még Újpesti Értelmiségi Klub volt).

A Közművelődési Kör jellege

A módosított alapszabály szerint „a Kör polgári kezdeményezéssel létrehozott — jogi személyi-

séggel nem rendelkező — baráti társaság. Működését közgyűlésének felhatalmazása alapján olyan jogi személyiséggel rendelkező gazdálkodási szervezet keretein belül fejti ki, amely ismerve az alapszabályban foglaltakat, annak céljaival egyetért és önálló működéséhez a tárgyi feltételeket biztosítja.” (E patronáló szervezet az Ady Endre Művelődési Központ). A jogi személyiség hiánya annak a — kezdettől fogva következetesen tartott — elvnek a következménye, hogy távol tartsa magát bármiféle politikai vagy gazdasági befolyástól, pénzügyi manipulálási lehetőségtől. Bár a Kör a rendszerváltozást megelőző szellemi forrongás idején alakult, tagjai sem akkor, sem most nem kívánnak „politikacsinálók” lenni.

A Közművelődési Kör céljai

Az alapszabály értelmében a Kör „összefogja a Budapest IV. kerületében, Újpesten élő, vagy családi, munkahelyi, baráti, történeti kötődései folytán Újpesthez vonzódo értelmiségiek kulturális, művelődési, szabadidős tevékenységét. Lehetőséget biztosít arra, hogy tagjai kifejthessék Újpest társadalmi, kulturális és települési fejlődésére vonatkozó elképzeléseiket. Alkalmat ad arra, hogy a tagok egymást megismerve szellemi együttműködésükkel és a társadalmi élet élénkítésével a fejlődést szolgálják. Előmozdítja Újpest történetének, önismeretének feltárását és folyamatos klubéletet teremt a tagok, valamint családtagjaik részére.” A Kör legfőbb célja tehát a szellemi értékek és a hagyományok őrzése, megteremtése, továbbvitele. Tagjai azonban ezt elsősorban a folyamatos önképzéssel, beszélgetésekkel, programokon való részvétellel — és nem kampányszerűen vagy oktató jelleggel — kívánják megvalósítani. Az eredeti elképzeléseknek megfelelően a Kör felajánlotta számos politikailag független szakember tagjának segítségét az önkormányzat számára — egy magisztrátus-szerű testület létrehozásával — szakkérdések eldöntésében. Ennek igénybevételére azonban a pártszempontoktól meghatározott politikai közéletben ilyen formában nem került sor.

A Kör tagsága

Az alapszabály szerint a Kör tagja lehet az a nagykorú magyar vagy külföldi állampolgár, aki belépési szándékát bejelenti és két tag ajánló véleménye alapján a vezetőség a tagok névjegyzékébe bejegyzí, majd a belépési nyilatkozat aláírásával kifejezésre juttatja, hogy az alapszabályban foglaltakat elfogadja. A valóságban még nem utasítottak vissza senkit, aki két tag ajánlásával jelentkezett, hogy tag szeretne lenni. A tagsági díj — amely a programok költségeinek fedezésére szolgál — kezdetben 250 forint volt és mára 1500 forintra emelkedett (a nyugdíjasok kedvezményt kapnak).

A Kör létszáma a kezdeti időkben 2-300 fő között mozgott, legalább ötvenen minden rendezvényen megjelentek. Eleinte a főváros más kerületeiből és a környező vidéki településekről is számon tarthattunk tagokat, mára azonban a nem újpesti lakóhellyel vagy munkahellyel rendelkezők száma minimálisra apadt. Ezáltal az elmúlt tíz év során — annak ellenére, hogy új tagok is jöttek — a létszám némiképp csökkent, ami azért nem ad borúlátásra okot, mert az a 100-150 fős társaság, amely a Kör „lelke”, változatlanul kitart a közösség mellett. A tagok többsége értelmiségi foglalkozású: jogászok, orvosok, pedagógusok, mérnökök, művészek, vállalkozók és alkalmazottak. A tagság derékhadának átlag-életkora: 50 év feletti. Sorainkban négy újpesti díszpolgár (Gerber Alajos, Miletics Iván, Sipos Lajos, Somos András) foglal helyet.

A Kör működésének szervezeti keretei

A Kör regisztrált tagjainak összessége a klub közgyűlése, amelyet évente legalább egyszer a vezetőség hív össze. A közgyűlések közötti időszakban a vezetőség dönt minden olyan kérdésben, amely nem tartozik a közgyűlés hatáskörébe. A Kör programjait — a klubtagok véleményének egyeztetésével — a vezetőség szervezi, a szervezésben és lebonyolításban (a vendégeinkkel való beszélgetésekben, a

„házigazda” tisztének ellátásában) azonban a klub szinte minden tagja részt vesz. A vezetőség kezdetben 9 főből állt. Az első vezetőségi tagok: Hollósi Antal, Kadlecovits Géza, Kántor Jenő, Lányi Csaba, Sefcsik Béla, Sipos Lajos, Somos András, Szunyoghy András, Zámbo Gyula voltak. A jelenlegi — 15 fős — vezetőség tagjai: Balog László, Hollósi Antal, Kajos Gyuláné, Kántor Jenő, Kocsis Andrea, Kovácsné Dienes Emőke, Kőrösné Mikis Márta, Lányi Csaba, Nagy József, Neufeld Györgyné, Sefcsik Béla, Sipos Lajos, Somogyi Magdolna, Somos András, Szunyoghy András. A Kör három képviselője kezdettől: Hollósi Antal, Sipos Lajos, Somos András. Hosszú évekig tevékenykedett vezetőségi tagként Strebek Tiborné és Langmárné Szikora Zsuzsa is.

A Kör rendezvényei zártkörűek, azokon a regisztrált klubtagok vehetnek részt. Mindenkinek lehetősége van azonban arra, hogy családtagjait, barátait, ismerőseit — belépődíj fizetése ellenében — elhozza valamelyik estre. Kiskorú családtagokért nem kell fizetni. A Kör vezetősége korlátozhatja az egy-egy rendezvényre hívható vendégek létszámát. Idegenek ma már nem látogathatják a rendezvényeket. Ezzel elkerülhető az — a kezdetben sajnos több esetben előforduló — eset, hogy néhány politikussal folytatott beszélgetés során a nézők soraiban megjelenő pártszimpatizánsok váltak hangadókká.

A Kör gazdálkodása

A Kör önálló gazdálkodást nem folytat. A működésével kapcsolatos kiadásokhoz a klubtagok által fizetett tagdíjakból, rendezvényeinek bevételéből és más szervezetek, illetőleg személyek felajánlásaiból járul hozzá. Ebből következik, hogy a Kör programjainak megvalósításában nélkülözhetetlen szerepe van az egyéni felajánlásoknak, áldozatkészségnek. Ezzel kapcsolatban még meg kell említenünk Horváth Emilt, az Ady Endre Művelődési Központ igazgatóját, aki a helyet biztosítja ingyenesen számunkra. A kezdeti években a programok finanszírozásához jelentős anyagi erőforrásokat

szerezett Kadlecovits Géza. A meghívók színvonalas kivitelezése éveken át Kade Károly nyomdász klubtársunk érdeme volt. Számottevő pénzügyi támogatásban részesült a Kör Salgó István újpesti vállalkozó részéről, de több tervünk megvalósítását segítette Sefcsik Bélának, az Újpesti Ipartestület elnökének szervező munkája. Vendégeinknek rendszeresen Szunyoghy András, illetve Kántor Jenő képzőművészeti alkotásait adhattuk át ajándékként. A Kör szellemiségét híven kifejező, esztétikus embléma művészi megtervezése Somos Zsuzsa nevéhez kapcsolódik. (Ezt jelvényen, illetve nyakkendőtn viselhetjük.)

Neves vendégek a körben

Az elmúlt tíz évben a Kör számos országos, sőt európai hírű vendéget üdvözölhetett. Áttekintve a Vendégek könyvet szinte hihetetlen, hogy mennyi érdekes ember járt nálunk, hány neves személyiséget ismerhettünk meg, milyen kiváló művészek előadásában gyönyörködhattunk. Csak a sokszínűség érzékeltetése céljából következzenek egy — korántsem teljes — áttekintés a Körben megfordult híres személyekről. A tudósok közül vendégünk volt Szentágothai János, Földvári József akadémikus, Pungor Ernő akadémikus, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság elnöke, Ádám György, Sárközy Tamás, Urbán Aladár, Litván György, Popper Péter egyetemi tanár. Ellátogattak hozzánk vezető egyházi személyiségek: Paskai László bíboros, érsek, Jelenits István piarista tartományfőnök, Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát, Gyökössy Endre református teológiai akadémiai tanár, továbbá egy ökumenikus találkozó keretében Raj Tamás rabbi, Donáth László evangélikus lelkész, Iványi Gábor metodista lelkész. A művészek közül itt üdvözölhattuk Haumann Péter, Trokán Péter, Pécsi Ildikó, Gálfi László, Galkó Balázs, Piros Ildikó, Kézdy György, Béres Ilona, Bach Szilvia, Szabó Sándor, Kulka János, Mácsai Pál, Dunai Tamás, Hűvösvölgyi Ildikó, Cseke Péter, Mikes Lilla, Bessenyei Ferenc, Hernádi Judit, Bárdy György, Bencze Ilona, Kovács István színművészeket, akik többségükben előadóestet is tartottak; hallgathattuk

Cseh Tamás, Kovács Kati, Bródy János, Földes László (Hobo), Bíró Eszter, Sasvári Sándor zenészeket, illetőleg énekeseket, Kalmár Magda, Berkes János, Miller Lajos, Rost Andrea, Miklósa Erika operaénekeseket, Pege Aladár valamint Garai Attila jazz estjét, Kiss András hegedűművészt, a Vagantes triót, a Regös kvartettet. A filmművészet rejtelméibe kaptunk bepillantást Jankovich Marcell, Dargay Attila, András Ferenc, Makk Károly, Szabó Szabolcs, Szabó Ildikó, Paulus Alajos (klubtársunk) filmrendezőktől és Ragályi Elemér operatőrtől. Felkeresett minket Száraz György, Konrád György, Csoóri Sándor, Faludy György, Müller Péter, Ágh István író, Boga Bálint orvos-író, valamint a Hitel c. folyóirat szerkesztőbizottsága. A politikusok és közéleti személyiségek sorából kiemeljük Habsburg Ottót, a Páneurópai Unió elnökét, Kulcsár Kálmán, Balsai István, Vastagh Pál igazságügyminisztereket, Pozsgay Imre államminisztert, Göncz Árpád köztársasági elnököt, Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnököt, Horn Gyulát, az országgyűlés külügyi bizottságának elnökét, Szabad Györgyöt, az országgyűlés elnökét, Kupa Mihály és Békesi László pénzügyminisztereket, Kovács László külügyminisztert, Solt Pált, a Legfelsőbb Bíróság elnökét, Györgyi Kálmán legfőbb ügyészt, Horváth Jenőt, az Országos Ügyvédi Kamara elnökét, Holló Andrást, az Alkotmánybíróság főtítkárát, Orbán Viktor, Kuncze Gábor, Fodor Gábor, Katona Tamás országgyűlési képviselőket, Lengyel László közgazdászt, Joel Alont, Izrael budapesti nagykövetét. Politikai hitvallását fejtette ki nálunk Darvas Iván és Bánffy György színművész. Itt kell megemléznünk Derce Tamást, Újpest harmadszor is újraválasztott polgármesterét, aki négy alkalommal volt vendége a Körnek, és beszélgetett városunkkal kapcsolatos elképzeléseiről. A sport barátai üdvözölhették az olimpiai bajnok öttusa válogatottat, Török Ferenc vezetésével, az UTE barcelonai olimpiikonjait és helyezetteit, Novotny Zoltán sportriportert, Füleki Antalt, a Magyar Kajak-kenu Szövetség elnökét. A könnyedebb szórakozás jegyében láttuk vendégül Vámos Magda divattervezőt, aki bemutatót is tartott, Schmidt

Erzsébet főboszorkányt, a Hócipő c. satirikus lap munkatársait, a Rádiókabaré együttesét.

Ünnepi estek, bálók a Körben

Elsősorban a gyerekekre gondolva rendezi meg a Kör minden évben a karácsonyesteket. (E programok megszervezése főként Somos Zsuzsa érdeme.) Arról is gondoskodik, hogy minden alkalommal egy-egy keresztény egyház képviselője mondjon néhány meghitt, ünnepi gondolatot. 1989-ben Jankovich Marcell beszélt a rajzfilmekről a gyerekeknek és Révész Benjámint baptista lelkész szolt hozzánk. 1990-ben Kisfalussy Bálint színművész és fiai adtak karácsonyi műsort, 1991-ben Dargay Attila, 1992-ben Szabó Szabolcs vetett papírra néhány rajzfilm figurát a kicsinyeknek, a felnőttekhez Molnár János tb. kanonok-plébános beszélt, és a Munkásotthon Utcai Általános Iskola színjátszóköre szerepelt. 1993 karácsonyán Kálmán Péter református lelkész és az Erkel Gyula zeneiskola művésztanárai, 1994-ben Blázy Lajos evangélikus lelkész, 1995-ben Muszti Bea és Dobai András előadóművészek, 1996-ban és 1997-ben Bíró Lóránt plébános és az újpesti Clarisseum színjátszói jártak nálunk. A Kör a fennállása óta rendez Szilveszter-esteket, hol Újpesten, hol vidéken. Minden év februárjában sor kerül a hagyományos farsangi bálra.

Színházi esték a Körben

A beszélgetések, előadóestek mellett több alkalommal közösen megtekintettük az Újpest Színház bemutatóit, így 1994-ben Karinthy Ferenc: Gellérthegyi álmok, 1995-ben Félicien Marceau: A tojás, valamint Müller Péter-Seres Rezső: Szomorú vasárnap c. színműveit. Néhányszor művészi filmek vetítésére is sor került.

A Kör a világnézeti türelmességért

A Körnek kezdettől egyik vezéreszméje a különböző vallások, világnézetek közti párbeszéd megteremtése és elősegítése. Ennek szellemében

hívtuk meg a különböző egyházak neves képviselőit, és került sor 1990. május 3-án a már említett ökumenikus találkozóra, amelyen a baptista, evangélikus, izraelita, katolikus, metodista, református és unitárius egyházak képviselői vettek részt és fejtették ki nézeteiket. A kisebbségek helyzetének, kultúrájának jobb megértését szolgálta a német kisebbségi est, a szerb nemzetiségi kabaré valamint Bihari Andrásnak, a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége alelnökének meghívása, aki Tökés András erdélyi megyei tanfelügyelővel járt nálunk. 1998 őszén készült el az újpesti zsinagóga makettje, Iványi Gyöngyvér alkotása, amelyet a Kör a Városvédő Egyesülettel karöltve ajándékozott az izraeli Magyar Múzeumnak. (A makett bemutatása a polgárcentrumban Joel Alon izraeli nagykövet, Újpest díszpolgára jelenlétében, a vele folytatott beszélgetést megelőzően történt).

Részvétel Újpest közéletében

Az, hogy a Kör politikai tevékenységet nem folytat és nem elkötelezett egyetlen politikai irányvonal mellett sem, nem jelenti azt, hogy kivonná magát a közéleti eseményekből. A Kör képviselői 1989 óta részt vesznek a köztéri szobrok, emléktáblák, síremlékek ünnepi koszorúzásában. Már a kezdeti időkben sikerült elérni, hogy Újpesten a koszorúzásokra a pártok, társadalmi szervezetek abc sorrendjében kerüljön sor. A Kör alapítóinak nagy szerepe volt 1989-ben a Városháza mellett álló szovjet katona szobor eltávolításában, de abban is, hogy a szobor méltó helyre, a második világháborúban Újpesten meghalt szovjet katonának a Megyeri temetőben kialakított parcellájába került.

A rendszerváltozás óta megtartott mindhárom választás előtt a Kör fórumot biztosított az újpesti országgyűlési és önkormányzati képviselőknek arra, hogy elmondják terveiket, elképzeléseiket. 1994 őszén pedig Vajda Pál főpolgármester-helyettes, Derce Tamás polgármester és Hock Zoltán kulturális alpolgármester beszéltek a főváros, illetőleg a kerület jövőjéről.

A Kör egyik legnagyobb sikere 1990. november 23-án, Újpest alapításának 150. évfordulója alkalmából a TUNGSRAM Rt. tornatermében rendezett ünnepség volt. Ennek keretében adták át a Kör vezetői Demszky Gábor főpolgármester jelenlétében az „Ad honorem Újpest 1840-1990” emlékérmeket annak a 19 idős személynek, akik a legkülönbözőbb szakmákban egész életükben Újpestért dolgoztak. Az ünnepség politikai üzenete a városukért élő polgárok megbecsülése volt.

Kegyelettel ápoljuk a neves újpestiek emlékét is. Vendégünk volt Károlyi László, az Újpestet megalapító gróf Károlyi István ükunokája. 1997. novemberében — az alapító születésének 200. évfordulója alkalmából — újpesti középiskolások közreműködésével Károlyi-estet tartottunk. A magyar irodalom nagy alakja, Babits Mihály a század elején egy évet tanított az újpesti gimnáziumban. Születésének 115. évfordulóján, 1998 októberében Babits estét tartottunk. Minden évben méltó módon emlékezünk meg nemzeti ünnepeinkről: március 15-éről és október 23-áról.

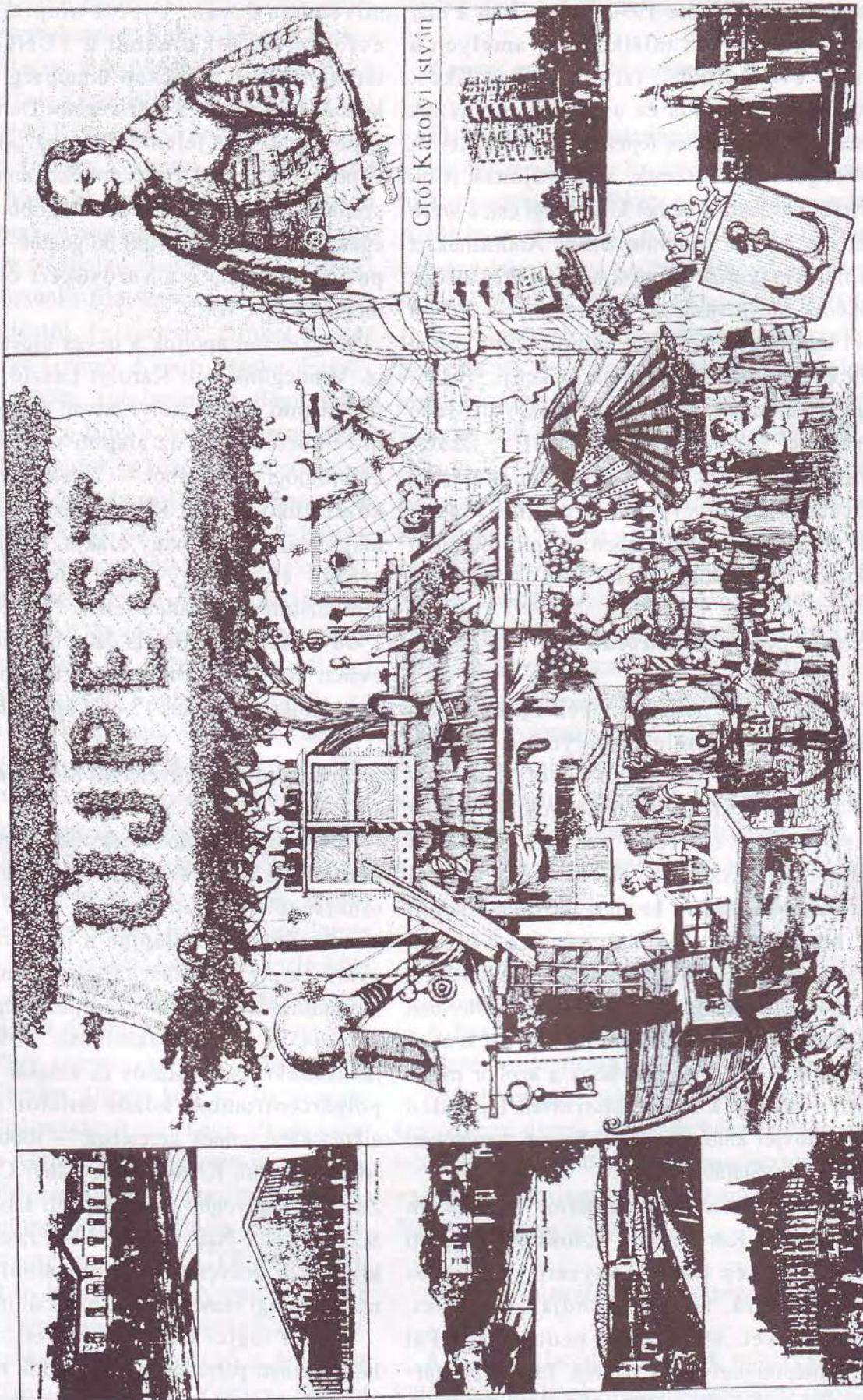
A kultúra és a művészetek támogatása

A Kör egyik fontos törekvése, hogy felkarolja a kerületben élő művészeket, és segítse a fiatal tehetségek kibontakozását. 1997-ben a Kör kezdeményezése alapján a polgárcentrumban gyermekrajz kiállítást tartottak, amelyen díjak kiosztására is sor került. Az újpesti képzőművészek „magja” a Körben található. 1998 tavaszán javaslatukra a hivatásos és amatőr művészek a polgárcentrumban közös tárlaton mutatták be alkotásaikat, ennek keretében — többek között — Jozefka Antal, Kántor Jenő, Lányi Csaba, Somos Zsuzsa, Szunyoghy András, Tóth László, Nagy T. Selman Ilona, Nagy Z. Györkös Erzsébet állítottak ki. A Kör művészeinek munkáiból 1996-ban a németországi Henef városkában kiállítás nyílt.

A Kör tagjai képzőművészeti, irodalmi és helytörténeti pályázatok, vetélkedők rendezésében, elbírálásában vesznek részt. Az általános iskolások, illetőleg a gimnazisták számára évente-kétevente

EMLÉKÜL AZ ÚJPESTI ÉRTELMIKÉI KLUB ALAPÍTÓINAK

DR. KÖRÖS ANDRÁS
részlete

1988 DECEMBER

rendezett helytörténeti vetélkedőkön a Kör minden alkalommal értékes különdíjat ajánl fel (rendszerint a legjobb írásbeli dolgozatért).

Sport- és szabadidős tevékenység

A Kör csapata a minden év augusztus végén rendezett Újpesti Városnapokon labdarúgó mérkőzést játszik az önkormányzat, az UTE öregfiúk csapatával, vagy más ellenféllel. A karácsonyi szünetekben pedig a Halassy Olivér szabadidő központban rendeznek focimeccset. Ezen alkalmakkor lehetőség nyílik a tenispályák igénybevételére is.

A Kör rendszeresen szervez kirándulásokat, lehetőséget biztosítva a közös pihenésre, kikapcsolódásra és kulturális programokra. Emlékeztetsek a fonyódi, a katalinpusztai, a királyréti, a ráckevei, az ópusztaszeri, a pilis-szentkereszti, a kesztölci, a szegedi (kajak-kenu világbajnokság) egy- vagy többnapos utak, a dunai hajókirándulások. Ezeket mindig a Kör egy-egy lelkes tagja szervezi, akinek éppen lehetősége nyílik a szokásos árnál kissé olcsóbb jármű, szállás, belépőjegy megszerzésére.

Az elmúlt években külföldi utazásokra is sor került. A Kör tagjai közös utat tettek Franciaországban, Olaszországban, Görögországban, Horvátországban, Szlovákiában, Németországban. Különösen nagysikerű volt az 1995-ös erdélyi körút. Ezeken az utakon, az idegenekkel való beszélgetések során igyekeztünk városunk jóhírért kelteni.

A Kör külföldi kapcsolatai

A Kör gyümölcsöző kapcsolatot tart fenn a németországi Henef városka lokálpatriótáival. Manfred Hehnnek, Henef város alpolgármesterének vezetésével két alkalommal is jártak nálunk a henefiek. A Kör képviselőjében Derce Tamás polgármester nyitotta meg Henefben az újpesti képzőművészek nagysikerű kiállítását. Az újpestieket fogadta az ottani polgármester, a fogadáson a bonni magyar főkonzul is részt vett.

A Kör eredményei, jövője

Visszatekintve az elmúlt tíz évre, azt hiszem bizvást mondhatjuk, hogy a Kör tevékenységére, szellemiségére büszkék lehetünk. Olyan jellegű szellemi közösséget sikerült — a legjobb hagyományokra építve — megvalósítani, amely nem vált a napi politikai szándékok eszközévé. Megőrizte azt az alapeszmét, amivel létrehozói útnak indították, nevezetesen, hogy az újpesti értelmiségiek részére tegye lehetővé az értelmes gondolatcserét, biztosítson teret az önképzésre, a műveltség gyarapítására, az igényes szórakozásra. Legyen ablak a világ felé, amelyen kitekinthetünk, s amelyen át mi is láthatóak vagyunk! Ehhez természetesen szükség van arra a légkörre, amelyben az önkormányzat, a kulturális intézmények vezetői nem gyanakvással, hanem megértéssel és támogatással fordulnak a helyi független civil kezdeményezések felé. Szükség van továbbra is a többi hasonló szervezettel való összefogásra, a tagok áldozatkészségére, ötleteire.

Tíz év után, sok-sok tervvel és gondolattal valószínűleg nem kell attól tartanunk, hogy akár a politikai bunkó, akár az érdektelenség veszélyeztetné a Kör létezését. Ezen az évfordulón azonban át kell gondolnunk azt is, hogy mi az, amin javítanunk kell, amiben nem teljesen értük el azt, amit szeretnénk. Az első és a legfontosabb: az utánunk következő generáció(k) bevonása a Kör életébe. Történt már kísérlet a Fiatalok Klubjának létrehozására, ami sajnos kudarcot vallott. A jövő pedig — hosszabb távon — csak a rendszeres fiatalítással biztosítható. A második: nem sikerült megvalósítani azt, hogy az önkormányzat intézményesen igényt tartson a szakértelmünkre. A Kör tagjai között sokan vannak olyanok, akik politikai elkötelezettségtől mentesen, szívesen rendelkezésre bocsátanák orvosi, mérnöki, jogász, pedagógiai tudásukat egy-egy helyi jelentőségű döntés előtt, ha arra szükség van. A harmadik: sok kiváló vendégünk gondolatai mellett keveset hallunk egymásról, kevés idő nyílik arra, hogy egymás gondolatait megismerjük. A színvonalas programok sodrában szükség lenne a szó igazi

értelmében vett klubéletre. (Bár az utóbbi időben ennek csirái érezhetők a programok utáni „zsíroskenyér partikon”). Ha ezek megvalósulnak, és továbbra is megmarad programjaink színvonala, változatossága, a közös rendezvények, a kirándulások, azt hiszem bizakodóan nézhetünk a jövőbe: talán még Ugró Gyula Közművelődési Körének 63 évét is túlélhetjük!

FORRÁSOK:

Bertényi Iván — Gyapay Gábor: Magyarország rövid története. Maecenas Könyvkiadó, 1992.

Ugró Gyula: Újpest, 1831-1930. A Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatal, Budapest, 1932.

Ugró Gyula: Az Újpesti Közművelődési Kör története.

Újpesti Helytörténeti Értesítő 1995/1. szám, 5-13.old.

Szerényi Antalné: Újpest kulturális élete in: Kadlecovits Géza—Sipos Lajos szerk.: Újpest. Írások a település történetéből. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kiadása az Újpesti Értelmiségi Klub gondozásában, 1993.

Vendégkönyv. Újpesti Közművelődési Kör, 1988-1998. (Szerk.: Körösné Mikis Márta) Ady Endre Művelődési Központ, Budapest, 1998. A mű az Újpesti Értelmiségi Klub (Újpesti Közművelődési Kör) teljes programját tartalmazza 10 évre visszamenően, kronologikus sorrendben, valamint az érdekesebb vendégkönyvi bejegyzéseket.

Sipos Lajosnak a Népszabadságban és az Újpest újságban megjelent különböző nyilatkozatai az Újpesti Értelmiségi Klubról

Bartos Tibor, Boga Bálint, Hollósi Antal, Kadlecovits Géza, Kecskeméti Gyuláné Sedivi Lilla, Lada László, Sefcsik Béla, Sipos Lajos, Somos András és Somos Zsuzsa szóbeli visszaemlékezései.

**„AD HONOREM ÚJPEST
1840-1990”
átadása
dr. Újszászy László
ny. főorvosnak**

Az Újpesti Városvédő Egyesület hírei

➤ Nagy érdeklődés kísérte szeptember 26-án a Nemzeti Bank és a Postatakarékpénztár központi épületeinek bemutatását. Az egyórás, szakszerű vezetéssel megrendezett épület-bemutató keretében ismerhették meg tagjaink és vendégeink Alpár Ignác és Lechner Ödön építészek Europa-hírű alkotásait. A rendezvény csatlakozott az „Európai örökség” c. fővárosi programokhoz. Terveink szerint jövőre javasolni fogjuk az újpesti Városháza, a főplébánia-templom és a zsinagóga bemutatását.

➤ „Mildenberger Márton nyomában” címmel szerveztünk látogatást Budafokra október 10-én. A helyi városvédők vendégeiként megismertük Budafok fontosabb műemlékeit, majd baráti beszélgetésre került sor egy régi borpincében. Terveink szerint jövő év tavaszán Vác műemlékeit fogjuk bemutatni a helyi városvédők segítségével.

➤ Sokan voltak kíváncsiak október 17-én az „Újpesti séták” című dokumentumfilm bemutatójára a Polgárcentrumban. A vetítést követően sok értékes gondolat fogalmazódott meg Újpest műemlékeinek helyzetéről.

➤ Október 23-án egyesületünk tagjai és sok újpesti polgár emlékezett a forradalom újpesti áldozataira a belsővárosi református templomban. Az imaáhitaton Zsengellér József református lelkész, Marosi Nagy Lajos baptista presbiter és Tarjányi Ferenc megyeri plébános szolgáltak, a mártírokra dr. Gerber Alajos ny. főorvos emlékezett. A bensőséges hangulatú ünnepségről az Óceán Televízió igényes szerkesztésben számolt be.

➤ Öt templomi kórus találkozója volt november 7-én a kertvárosi plébánia-templomban. A III. kórustalálkozón a belsővárosi református gyülekezet „Móréh Mihály” kórusa, az újpesti baptista gyülekezet kórusa, a Szt. József plébánia kórusa, a Clarisseum plébánia leánykara és a vendéglátó plébánia „Laudate” kórusa énekelt saját egyháza legszebb énekeit. A találkozó mottója: „Isten nagyobb a különbségeknél”. A hangversenyt baráti beszélgetés követte a Polgárcentrumban, ahol a kórusok tagjait, vezetőit egyesületünk képviselői köszöntötték. Közös elhatározás is született: 2000-ben esedékes következő találkozó nagyszabású hangverseny lesz, amin valamennyi újpesti templomi közösség kórusa szerepel majd.

➤ Több olvasónk telefonjára és levelére válaszolva közlöm Görgei Arthur eredeti aláírásának fotóját. Olvasóink szóvá tették, hogy Görgei nevét nem ipszilonnal írtuk, pedig újpesti szobrának felirata szerint így kellett volna. A most közölt aláírás meggyőzheti olvasóinkat

arról, hogy Görgei 1848-tól nem használta az ipszilont családnevében. Nos, a név annak a tulajdona, aki azt használja. Nekünk csak tiszteletben kell tartani ezt a jogát a neves tábornoknak.

Helytörténeti hírek...

☞ Meghalt dr. ISTVÁNFFY ERNŐ ny. főállatorvos. A 95 éves korában elhunyt, köztisztviselőként álló újpesti polgár 1927 óta állt Újpest város szolgálatában, mint állatorvos, majd a Vágóhidig igazgatója, 1952 után pedig az állategészségügyi szolgálat vezetője. Érdemeit „Ad honorem Újpest 1840-1990” emlékéremmel ismerték el. Emlékét tisztelettel őrizzük!

☞ Az újpesti önkormányzat közgyűlése az idei díszpolgári címet Újpest szülöttének, JOEL ALLON nagykövetnek adományozta. A diplomata Izrael Államot képviseli Budapesten és 1948 óta él Izraelben. Jó egészséget és sok sikert kívánunk a nagykövet úrnak!

☞ Ünnepi istentisztelet keretében emlékeztek november 8-án az újpesti evangélikus gyülekezet alapításának 125. évfordulójára. A jeles eseményt méltatta D. Dr. HARMATI BÉLA püspök, felidézve az újpesti gyülekezet történetének fontosabb állomásait. Valamennyi újpesti lokálpatrióta nevében kívánunk mi is további gazdag hitéletet és sikereket a gyülekezet tagjainak és vezetőinek!

☞ Dr. KAPOLYI LÁSZLÓ akadémikus, az Újpesti Városvédő Egyesület elnöke az 1998/99-es tanévben is, két újpesti diák részére biztosított ösztöndíjat. Az építésmérnöki kar és a gépésmérnöki kar hallgatója helytörténeti munkát végez, ezzel is segítve a város múltjának feltárását.

Alapítványunk ezúton is köszönetet mond KAPOLYI LÁSZLÓ úrnak, a nagyvonalú segítségért.

☞ Megkezdődött a felkészülés az újpesti általános iskolások részvételével, a tavaszi helytörténeti vetélkedőre. 12 iskola 5-5 fős csapata méri majd össze tudását a versenyben. A felkészítést HIRMAN LÁSZLÓ tanár úr irányítja.

☞ Megjelent az ÚJPESTI ÉLETRAJZI LEXIKON első kötete. A könyvet az Újpesti Helytörténeti Alapítvány gondozásában, az Újpesti Városvédő Egyesület 1000 példányban adta ki. A lexikont a helytörténeti kutatók és az iskolai könyvtárak ajándékként fogják megkapni.

☞ Alapítványunk az újpesti tanintézetek részére díjmentesen biztosítja az „ÚJPESTI SÉTÁK” c. videofilm-sorozat első kazettáját, ami Újpest templomépületeit mutatja be. Kérjük, hogy igényüket az alapítvány telefonszámán (233-1976) jelentsék be az iskolák.

A közelgő ünnepekre minden kedves Olvasónknak boldog karácsonyt és szerencsés új esztendőt kívánunk!

Az alapítvány támogatói:

ASCHNER LIPÓT ALAPÍTVÁNY,
„ARANY HORGONY” GYÓGYSZERTÁR,
ÉPORG RT., HANZLIK PÁL, HOLLÓSI GYÖRGY,
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA, IVÁNYI JÁNOS,
DR. KAPOLYI LÁSZLÓ, KOZMA SÁNDORNÉ,
ÚJPEST ÖNKORMÁNYZATA,
ÚJPESTI VAGYONKEZELŐ RT.

Kiadja: az Újpesti Helytörténeti Alapítvány

Elnök: Dr. Sipos Lajos

Szerkesztő: Kadlecovits Géza

Szerkesztőség: 1047 Bródy Imre u. 1.

Tel./fax: 233-1976

Tipográfia: Wagner Attila

Készítette: a Spácium Bt.

Felelős: Koós Gábor